

VIDES POLITIKA: VISPĀRĪGI PRINCIPI UN PAMATSISTĒMA

Eiropas vides politikas pamatā ir piesardzības princips, preventīvas darbības princips un princips, ka piesārņojums ir jānovērš, novēršot tā cēloni, kā arī princips “piesārņotājs maksā”. Daudzgažu vides rīcības programmas nosaka sistēmu turpmākai rīcībai visās vides politikas jomās. Tās ir iekļautas horizontālās stratēģijās un tiek ņemtas vērā starptautiskās sarunās par vides aizsardzību. Visbeidzot, ārkārtīgi svarīga ir īstenošana.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 11. pants un 191.–193. pants. ES ir kompetenta rīkoties visās vides politikas jomās, piemēram, gaisa un ūdens piesārņojums, atkritumu apsaimniekošana un klimata pārmaiņas. Tās darbības joma ir ierobežota, ņemot vērā subsidiaritātes principu un nepieciešamību panākt vienprātību Padomē tādās jomās kā fiskālie jautājumi, pilsētu un lauku teritoriju plānošana, zemes izmantošana, ūdens resursu kvantitatīva apsaimniekošana, energoavotu izvēle un energoapgādes struktūra.

AIZSĀKUMI UN ATTĪSTĪBA

Eiropas vides politikas izstrāde aizsākās 1972. gada Eiropadomes sanāksmē Parīzē, kuras laikā Eiropas valstu un valdību vadītāji (pēc pirmās ANO konferences par vidi) paziņoja, ka ir vajadzīga Kopienas vides politika, kas tiktu īstenoja papildus ekonomikas izaugsmei, un aicināja izstrādāt rīcības programmu minētajā jomā. Vienotajā Eiropas aktā, ko pieņēma 1987. gadā, tika iekļauta jauna “Vides sadaļa”, kas bija pirmais juridiskais pamats vienotai vides politikai, kuras mērķis ir saglabāt vides kvalitāti, aizsargāt cilvēka veselību un nodrošināt dabas resursu racionālu izmantošanu. Turpmākās Līgumu pārskatīšanās Kopienas saistības vides aizsardzības jomā tika arvien vairāk nostiprinātas un tika palielināta Eiropas Parlamenta ietekme šīs jomas politikas izstrādē. Ar Māstrihtas līgumu (1993) vide kļuva par oficiālu ES politikas jomu, tika ieviesta koplēmuma procedūra un lēmumu pieņemšana ar kvalificētu balsu vairākumu Padomē kļuva par parasto procedūru. Ar Amsterdamas līgumu (1999) noteica pienākumu integrēt vides aizsardzību visos ES nozaru politikas virzienos nolūkā sekmēt ilgtspējīgu attīstību. Līdz ar Lisabonas līgumu (2009) par īpašu mērķi kļuva klimata pārmaiņu apkarošana, kā arī ilgtspējīga attīstība attiecībās ar trešām valstīm. Kopš šī brīža juridiskas personas statuss ļāva ES slēgt starptautiskus nolīgumus.

VISPĀRĪGI PRINCIPI

ES vides politikas pamatā ir piesardzības princips, preventīvas darbības princips un princips, ka piesārņojums ir jānovērš, novēršot tā cēloni, kā arī princips “piesārņotājs maksā”. Piesardzības princips ir riska pārvaldības instruments, uz ko var atsaukties, ja nav zinātniski pamatotu datu par iespējamu risku cilvēka veselībai vai videi, kas izriet no noteiktas darbības vai politikas. Piemēram, ja rodas šaubas par kāda ražojuma iespējami kaitīgu ietekmi un ja pēc objektīva zinātniska novērtējuma veikšanas nenoteiktība saglabājas, var sniegt norādījumus, lai apturētu šā ražojuma izplatīšanu vai izņemtu to no tirdzniecības. Šādiem pasākumiem jābūt nediskriminējošiem un samērīgiem, un tie jāpārskata, līdzko ir pieejama plašāka zinātniskā informācija.

Princips “piesārņotājs maksā” tiek īstenots ar [Direktīvu par atbildību vides jomā](#), kuras mērķis ir novērst vai citādi labot videi nodarītu kaitējumu, kas ietekmē aizsargājamās sugas un dabiskās dzīvotnes, ūdeni un augsni. Uzņēmējiem, kas veic noteikta veida profesionālo darbību, piemēram, bīstamo vielu pārvadājumus, vai darbības, kas saistītas ar dažādu vielu izplūdi ūdeņos, ir jāveic preventīvi pasākumi, ja pastāv potenciāls apdraudējums videi. Ja kaitējums jau ir radies, tiem ir pienākums veikt nepieciešamos pasākumus, lai novērstu sekas, un segt attiecīgās izmaksas. Direktīvas darbības joma ir paplašināta trīs reizes, lai iekļautu ieguves rūpniecības atkritumu apsaimniekošanu, ģeoloģiskās uzglabāšanas vietu pārvaldību un atkrastē veikto naftas un gāzes nozares darbību drošību.

Turklāt vides jautājumu integrēšana citās ES politikas jomās ir kļuvusi par svarīgu jēdzienu Eiropas politikā, jo tā aizsākās no 1998. gada Kārdifas Eiropadomes sanāksmes iniciatīvas. Pēdējos gados vides politikas integrācija ir būtiski sekmējusi attīstību, piemēram, enerģētikas politikas jomā, par ko liecina tas, ka vienlaikus tika izstrādāts ES tiesību aktu kopums klimata un enerģētikas jomā vai Ceļvedis virzībai uz konkurētspējīgu ekonomiku ar zemu oglekļa dioksīda emisiju līmeni laikposmam līdz 2050. gadam.

PAMATSISTĒMA

A. Vides rīcības programmas

Kopš 1973. gada Komisija ir pieņēmusi daudzgadu vides rīcības programmas (VRP), kurās noteikti turpmākie likumdošanas priekšlikumi un ES vides politikas mērķi; Padome un Parlaments 2013. gadā pieņēma Septīto VRP laikposmam līdz 2020. gadam “Labklājīga dzīve ar pieejamajiem planētas resursiem”. Pamatojoties uz vairākām neseno pieņemtajām stratēģiskajām iniciatīvām, programmā ir izvirzīti deviņi prioritārie mērķi, tostarp: dabas aizsardzība; stingrāka ekoloģiskā noturība; ilgtspējīga, resursu ziņā efektīva un zemu oglekļa emisiju izaugsme; ar vidi saistītu veselības apdraudējumu novēršana. Programmā arī uzsvērtā nepieciešamība labāk īstenot ES vides tiesību aktus, jaunākos zinātnes sasniegumus, ieguldījumus un vides aspektu iekļaušanu citās politikas jomās.

B. Horizontālās stratēģijas

ES 2001. gadā noteica savu ilgtspējīgas attīstības stratēģiju (IAS), tādējādi papildinot agrāk pieņemto Lisabonas stratēģiju par izaugsmes un nodarbinātības veicināšanu un iekļaujot tajā vides dimensiju. Pēc ES IAS atjaunošanas 2006. gadā, apvienojot ilgtspējīgas attīstības iekšējo un starptautisko dimensiju, [pārskatītās ES IAS](#) mērķis ir pastāvīgi uzlabot dzīves kvalitāti, sekmējot labklājību, vides aizsardzību un sociālo kohēziju. Saskaņā ar minētajiem mērķiem [stratēģijas "Eiropa 2020"](#) nolūks ir veidot "gudru, ilgtspējīgu un integrējošu izaugsmi". Saskaņā ar to pamatiniciatīva ["Resursu ziņā efektīva Eiropa"](#) vērs uzmanību uz attīstību ilgtspējīgas izaugsmes virzienā un atbalsta pāreju uz resursu izmantošanas ziņā efektīvu, zemas oglekļa emisijas ekonomiku. Turklāt ES 2011. gadā apņēmas līdz 2020. gadam apturēt bioloģiskās daudzveidības un ekosistēmu pakalpojumu zudumu ([ES bioloģiskās daudzveidības stratēģija](#)).

C. Starptautiskā sadarbība vides jomā

ES ir arī galvenā loma starptautiskajās sarunās par vides jautājumiem. Tā ir līgumslēdzēja puse vairākiem pasaules, reģionāliem vai apakšreģionāliem vides nolīgumiem attiecībā uz plašu jautājumu klāstu, piemēram, dabas aizsardzība un bioloģiskā daudzveidība, klimata pārmaiņas, kā arī pārrobežu gaisa un ūdens piesārņojums. ES sniedza lielu ieguldījumu 2010. gada Konvencijas par bioloģisko daudzveidību pušu 10. sanāksmē Nagojā (Japāna), lai panāktu vienošanos par globālu stratēģiju, kā laikposmā līdz 2020. gadam apturēt bioloģiskās daudzveidības samazināšanos. Tāpat Savienība palīdzēja izstrādāt vairākus svarīgus starptautiskos nolīgumus, kas 2015. gadā tika pieņemti ANO līmenī, piemēram, Ilgtspējīgas attīstības programmu 2030. gadam (kas ietver 17 globālos ilgtspējīgas attīstības mērķus (IAM) un ar tiem saistītos 169 mērķus), Parīzes nolīgumu par klimata pārmaiņām un Sendai ietvarprogrammu katastrofu riska mazināšanai. Minētajā gadā tā arī kļuva par Konvencijas par starptautisko tirdzniecību ar apdraudētajām savvaļas dzīvnieku un augu sugām (*CITES*) pusi.

D. Ietekmes uz vidi novērtējums un sabiedrības līdzdalība

Konkrētiem projektiem (privātiem vai valsts), kam varētu būt būtiska ietekme uz vidi, piemēram, autoceļa vai lidostas būvniecība, ir jāveic ietekmes uz vidi novērtējums ([IVN](#)). Līdzīgi virknei valsts plānu un programmu (piemēram, attiecībā uz zemes izmantošanu, transportu, enerģētiku, atkritumu apsaimniekošanu vai lauksaimniecību) piemēro līdzīgu procesu, ko sauc par stratēģisko vides novērtējumu ([SVN](#)). Tajā vides apsvērumi ir jau integrēti plānošanas posmā, un iespējamās sekas tiek ņemtas vērā jau pirms projekta apstiprināšanas vai atļaujas saņemšanas, lai nodrošinātu augstu vides aizsardzības līmeni. Abos gadījumos apspriešanās ar sabiedrību ir svarīgākais aspekts. Šis process aizsākās ar Orhūsas konvenciju – daudzpusēju vides nolīgumu Apvienoto Nāciju Organizācijas Eiropas Ekonomikas komisijas (ANO/EEK) pārraudzībā –, kura stājās spēkā 2001. gadā un kuras puses ir ES un visas tās dalībvalstis. Tā garantē sabiedrībai tiesības šādās trijās jomās: sabiedrības līdzdalība lēmumu pieņemšanā vides jomā, piekļuve vides informācijai, kas ir valsts iestāžu rīcībā (piemēram, par vides vai cilvēka veselības stāvokli, ja tas ir skarts), un tiesu iestāžu pieejamība, ja šīs tiesības nav tikušas ievērotas.

E. Īstenošana, izpilde un uzraudzība

ES vides tiesību akti tiek izstrādāti kopš 1970. gada. Patlaban šajā jomā ir spēkā vairāki simti direktīvu, regulu un lēmumu. Tomēr ES vides politikas efektivitāti lielā mērā nosaka tās īstenošana dalībvalstu, reģionālā un vietējā līmenī, un nepilnīga piemērošana un īstenošana joprojām ir svarīgs jautājums. Arī uzraudzība ir ļoti svarīga – gan attiecībā uz vides stāvokli, gan ES vides tiesību aktu īstenošanas līmeni.

Lai vienādotu dalībvalstīs atšķirīgo īstenošanas līmeni, Eiropas Parlaments un Padome 2001. gadā pieņēma (nesaistošus) [minimālos standartus vides pārbaudēm](#). Lai uzlabotu ES vides tiesību aktu izpildi, dalībvalstīm ir jāparedz efektīvi, samērīgi un atturoši [kriminālsodi](#) par smagākajiem nodarījumiem vides jomā. Šādi nodarījumi ietver, piemēram, vielu nelikumīgu emisiju vai izplūdi gaisā, ūdenī vai augsnē, nelegālu tirdzniecību ar savvaļas dzīvniekiem, nelegālu tirdzniecību ar ozona slāni noārdošām vielām un nelikumīgu atkritumu pārsūtīšanu vai izgāšanu. Eiropas Savienības tīkls vides tiesību aktu ieviešanai un īstenošanai (*IMPEL*) ir ES dalībvalstu, pievienošanās valstu un kandidātvalstu, kā arī Norvēģijas vides iestāžu starptautisks sadarbības tīkls, kas izveidots, lai veicinātu vides tiesību aktu izpildi, nodrošinot politikas veidotājiem, vides inspektoriem un izpildes iestāžu darbiniekiem platformu ideju un paraugprakses apmaiņai.

Komisija 2016. gada maijā sāka [vides politikas īstenošanas pārskatīšanu](#), kas ir jauns instruments, kura mērķis ir sekmēt ES vides tiesību aktu pilnīgu īstenošanu, to veicot paralēli uzraudzības un ziņošanas pienākumu atbilstības pārbaudei (Normatīvās atbilstības un izpildes programma (*REFIT*)) saskaņā ar spēkā esošajiem ES tiesību aktiem, lai to padarītu vienkāršāku un lētāku.

Eiropas Vides aģentūra ([EVA](#)) tika izveidota 1990. gadā Kopenhāgenā, un tās darbības mērķis ir sekmēt vides politikas izstrādi, īstenošanu un izvērtēšanu un informēt sabiedrību par šo jautājumu. Šī ES aģentūra (tās darbībā var iesaistīties arī ārpuskopienas valstis) ir atbildīga par kvalitatīvas un neatkarīgas informācijas sniegšanu par vides stāvokli un perspektīvām. Šajā nolūkā tā apkopo, pārvalda un analizē datus un koordinē Eiropas Vides informācijas un novērojumu tīkla ([Eionet](#)) darbību. Lai palīdzētu politikas veidotājiem pieņemt apzinātus lēmumus un izstrādāt vides tiesību aktus un politiku, ES arī vada Eiropas Zemes novērošanas programmu ([Copernicus](#)), ar kuru cita starpā risina sauszemes, jūras, atmosfēras un klimata pārmaiņu jomā radušās problēmas. Attiecībā uz piesārņotājiem, kas izplūduši gaisā, ūdenī un zemē, kā arī atkritumu un notekūdeņos esošu piesārņotāju pārneši ārpus objekta teritorijas Eiropas Piesārņojošo vielu un izmešu pārneses reģistrā ([E-PRTR](#)) ir apkopotī svarīgākie vides dati par vairāk nekā 30 000 rūpnieciskajām ražotnēm ES, kā arī Islandē, Lihtenšteinā, Norvēģijā, Serbijā un Šveicē. Reģistrs ir pieejams sabiedrībai internetā bez maksas.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Eiropas Parlamentam ir nozīmīga loma ES vides tiesību aktu izstrādē. Parlamenta 8. sasaukuma laikā tas strādāja ar tiesību aktiem, kas saistīti ar aprites ekonomikas rīcības plānu (atkritumi, baterijas, nolietoti transportlīdzekļi, apglabāšana poligonos utt.), klimata pārmaiņu jautājumiem (Parīzes nolīguma ratifikācija, kopīgi centieni,

zemes izmantošanas uzskaitē, zemes izmantošanas maiņa un mežsaimniecība Savienības klimata saistību kontekstā, ETS reforma utt.) un daudziem citiem jautājumiem.

Parlaments ir vairākkārt norādījis uz vajadzību uzlabot īstenošanu kā svarīgu prioritāti. Parlaments rezolūcijā “par lielākiem ieguvumiem ES vides pasākumu jomā – uzticības vairošana ar padziļinātām zināšanām un reaģēšanas spēju” kritizēja neapmierinošo vides tiesību aktu īstenošanas līmeni dalībvalstīs un sniedza vairākus ieteikumus efektīvākai īstenošanai, piemēram, paraugprakses apmaiņu starp dalībvalstīm un starp reģionālajām un vietējām iestādēm. Savā nostājā par pašreizējo vides rīcības programmu Parlaments uzsvēra, ka ES vides tiesību akti ir jāīsteno stingrāk. Turklāt tas aicināja vairāk kontrolēt ieguldījumus, ar kuriem sekmē vides politiku un centienus apkarot klimata pārmaiņas, un plašāk un rūpīgāk ņemt vērā vides apsvērumus citās politikas jomās.

Tina Ohliger
05/2019

